

Narrativitetens sosiologi*

Hanne Svarstad

Norsk institutt for naturforskning (NINA)
hanne.svarstad@nina.no

Abstract

The essay suggests five elements to constitute central features of the sociology of narrativity. The basis for this suggestion consists of own research experiences where I have found that narrativity constitutes an important dimension. This is research on conflicts about use and conservation of natural resources. Sociologists and other social scientists have the last years shown an increased interest for narrativity as important for interpretations, identity, communication and actions. In the work with the essay I conducted a new examination of conceptualizations and further theory on narrativity, and I evaluated these in the light of mentioned experiences. The result constitutes a suggestion of a clarification of sociologically interesting aspects of narrativity with the following elements: 1) Narrativity should be conceptualized in relation to discursivity, and the extension of the phenomenon "discursive narrativity" should be investigated. 2) Discursive narratives are produced in a classic interplay between actors and structures, and sociologists should not ignore any of these dimensions. 3) The narrative production can be typologized on the basis of the combination of the actor level of the content and the narrators' positions. 4) I consider the course of events and actor gallery to constitute the basic dimensions of the contents of the narratives, and both should be considered in sociological narrative analyses. 5) Sociologists should not only focus on discursive narratives of powerful actors but also on the features of the reality that these narratives claim something about.

Keywords: Narrativity, narrative, discourse, discursive narrative, discursive narrativity, conservation, development

Innledning

- Hva er det du har funnet på nå, Pippi?
- Et nytt ord, sa Pippi og så på Tommy og Annika som om hun først nå hadde oppdaget dem. – Et absolutt og helt og holdent nytt ord.
- Hvilket ord, da? spurte Tommy.
- Et svært fint ord, sa Pippi. – Et av de aller fineste jeg har hørt.
- Si det, da, sa Annika.
- Spunk, sa Pippi.
- Spunk, sa Tommy. – Hva betyr det?
- Ja, visste jeg bare det, svarte Pippi. – Men det eneste jeg vet, er at det ikke betyr støvsuger. (Lindgren 2009:6)

Pippi Langstrømpe starter opp med et ord, nemlig spunk. Så drar hun ut på feltarbeid og finner til slutt noe der ute i verden som svarer til dette ordet. Det viser seg å være en bille, og den holder til rett utenfor Pippis eget hus Villa Villekulla. Dette er ikke helt ulikt den konvensjonelle måten å drive samfunnsforskning på: Man starter med en teori, gjerne presentert med en flott benevnelse, og aller helst funnet på av en av våre mest feirede sosiologer.¹ Så drar man ut på hvert sitt lille forskningsfelt for å se om man finner noe slikt som en spunk eller hva det nå skal være.² Det er stort sett prosjekter i samsvar med en slik tilnærming som det er mulig å få forskningsmidler til å gjennomføre. Det motsatte er når vi nå en gang har kommet oss ut i den såkalte felten så legger vi merke til noe som for oss er både nytt og interessant – noe å la den billen som Pippi fant. Så forsøker vi å beskrive og forstå hva det egentlig er vi har funnet. Til slutt prøver vi å sammenligne det vi fant i vår lille felthage med lignende ting som andre sosiologer har funnet når de har vært ute og tittet i *sine* små og store hager.

Dette essayet er ikke blitt til ved anvendelse av Langstrømpe-metoden men derimot som et resultat av den andre nevnte tilnærmingen. Det dreier seg med andre ord mer om induksjon enn om deduksjon. Likevel er det forskning som er utført i en tid da flere samfunnsvitere har fått øynene opp for betydningen av strukturelle føringer i språklige utsagn, noe som selvsagt har hatt stor betydning for min egen forskning.

Jeg vil skille mellom tre typer kunnskap som vi sosiologer gjerne produserer. For det første bidrar vi som regel med *substansiell kunnskap* om temaer og da ikke minst med fokus på spesielle tilfeller (case) innenfor disse

temaene. Dette kan for eksempel være kunnskaper om hvilke konkrete fortellinger som vi på feltarbeid fanger opp om en spesiell sak. For det andre bidrar vi ofte til *substansiell teori* innenfor disse temaområdene. Dette kan for eksempel dreie seg om teorier, om mønstre vi kan finne, om hvordan fortellingene om ett spesielt tema gjerne er skrudd sammen. For det tredje inneholder sosiologien teorier og begreper som innebærer påstander om verden på et mer overordnet plan, noe som for eksempel kan være noen grunnleggende erkjennelser om hvordan mennesker forteller om ulike forhold.

I dette essayet vil jeg trekke fram noen funn fra egen forskning av første og andre type og diskutere noen trekk ved disse som muligens er av den tredje typen. I forbindelse med dette essayet har jeg foretatt en nylesing av ulike begrepsfestinger og øvrig teori om narrativitet, og dette betrakter jeg i lys av egne empiriske erfaringer. Dette er altså Langstrømpe-metoden snudd på hodet, fordi det er de empiriske erfaringene som har forrang. Disse erfaringene danner et ståsted når jeg forholder meg til det virvaret som finnes av perspektiver og begreper om narrativitet, og forsøker å utføre en ryddejobb. Følgende utgjør problemstillingen: *Hva bør utgjøre sentrale elementer i narrativitetens sosiologi?*

Jeg vil introdusere noen overordnede definisjoner umiddelbart, mens spesifiseringer følger etter hvert. *Narrativitet* definerer jeg som et fenomen som innebærer at folk har en tendens til å organisere kunnskap og betraktninger i en fortellingsform. Mennesker produserer med andre ord noe som kalles for *narrativer*. Videre introduserer jeg *diskursivitet* som et fenomen som har å gjøre med den sosiale organiseringen av kunnskap, slik at meningsproduksjonen om et tema gjerne er preget av én eller noen få *diskurser*, med andre ord betraktningsmåter.

Jeg har funnet fem elementer som jeg synes bør utgjøre sentrale elementer i narrativitetens sosiologi: 1) Narrativitet bør begrepsfestes i relasjon til diskursivitet, og utbredelsen av fenomenet "diskursiv narrativitet" burde undersøkes. 2) Diskursive narrativer produseres i et klassisk samspill mellom aktører og strukturer, og sosiologer bør ikke overse noen av disse perspektivene. 3) Narrativproduksjonen kan typologiseres ut fra kombinasjonen av innholdets aktørnivå og fortellernes posisjoner. 4) Jeg anser hendelsesforløp og aktørgalleri for å utgjøre de mest grunnleggende dimensjonene i narrativenes innhold, og begge bør med i sosiologiske narrativanalyser. 5) Sosiologer bør ikke bare fokusere på mektige aktørers diskursive narrativer men også på trekk ved virkeligheten som disse narrative påstår noe om.

Empiriske erfaringer om narrativitet og diskursivitet

I denne delen vil jeg fortelle om noen egne forskningserfaringer der jeg har funnet at det er vanskelig å komme utenom narrativitet, og der dette fenomenet i stor grad også har noe å gjøre med diskursivitet. Hensikten er å presentere viktige deler av de empiriske erfaringene som danner grunnlaget for de påfølgende teoretiske betraktningene. De erfaringene som jeg her presenterer, ligger alle innenfor et bredt tema om naturforvaltning, det vil si hvordan mennesker bruker og bevarer naturressurser, og hvordan fortjenester og kostnader ved bruk og bevaring tilfaller til ulike grupper.

Bioprospektering er en virksomhet der selskaper fra Europa og USA sender agenter rundt omkring i verden for å finne ut hvilke medisinske planter folk bruker i behandlingen av ulike lidelser. Dette var temaet for mitt doktorarbeid i sosiologi. Biologiske prøver av planter og annet blir tatt med tilbake til laboratoriene der de utgjør grunnlaget for utvikling av moderne medisiner. Fra begynnelsen av 1990-tallet var bioprospektering blitt et mye omhandlet tema ved internasjonale forhandlinger og konferanser om biologisk mangfold. Dette dreier seg særlig om forhandlinger og oppfølginger av Konvensjonen om biologisk mangfold (Biokonvensjonen) (United Nations 1992). Mange u-landsledere var optimistiske fordi det her hadde dukket opp en ny type ressurs som flere u-land har mye av, og som i-landene ønsker tilgang til som en slags råvare for industriell utvikling. Det oppsto tanker om biomangfoldet som et nytt grønt gull som kunne skape inntekter til u-landene og ikke minst til fattigfolk på landsbygda. Samtidig oppsto det tanker om utbytting. Selv var jeg til stede i ulike internasjonale fora og fulgte diskusjonene som ble ført der. For å finne ut noe om hvordan denne virksomheten utspilte seg i praksis, gjorde jeg feltarbeid i Tanzania der jeg fulgte i fotsporene til et amerikansk selskap og intervjuet tradisjonelle healere og andre om deres betraktninger om den bioprospekteringen som de var trukket inn i (Svarstad 2003).

Prosjektet om bioprospektering var et arbeid innenfor utviklingsforskning på 1990-tallet, og den konvensjonelle måten å ramme inn et slikt arbeid var på den tiden fortsatt slik det hadde vært helt siden 1970-tallet, nemlig å stille opp et par hovedtyper av utviklingsteori for så å konkludere med at det er mest slik, men også litt sånn. De etablerte utviklingsteoriene var imidlertid utviklet i forhold til helt andre typer virksomheter, og som grunnleggende mål for sammenligning med empirien om bioprospektering syntes jeg at de forstyrret mer enn å klargjøre. Derimot lot jeg meg fascinere av to dominerende

betraktningmåter som fokuserer nettopp på bioprospektering. Disse ble jeg kjent med gjennom deltakelse på forhandlingsmøter og konferanser om Bio-konvensjonen. Inspirert av et samfunnsvitenskapelig diskursperspektiv som jeg skal omhandle litt senere, kalte jeg etter hvert de to betraktningmåtene for to ledende diskurser, og jeg så det mest hensiktsmessig å forsøke i størst mulig grad å analysere dem ved en induktiv tilnærming. De to diskursene dominerte hver sine fora. Jeg valgte å kalle dem for henholdsvis vinn-vinn-diskursen og genrøveridiskursen. De har begge skapt konsekvenser i form av konkrete handlinger og utforming av politikk. Dette innebærer samtidig at ingen av disse diskursene har dominert totalt, eller vært hegemoniske for å si det slik Gramsci kunne ha sagt det (Gramsci 1975).

Vinn-vinn-diskursen har et budskap om at bioprospektering er en positiv virksomhet for alle involverte aktører. Selskapene som driver med dette, tjener penger på salg av de nye medisinene som utvikles. Disse medisinene kommer pasienter til gode, og her har det ikke minst vært fokus på medisiner mot ulike krefttyper og mot HIV/AIDS. Videre framheves det i vinn-vinn-diskursen at virksomheten ved spesielle reguleringer medfører forpliktelser fra bioprospektørene om å betale deler av deres fortjenester for de nye medisinene til landene der selve bioprospekteringen finner sted. Dette handler gjerne om fattige land i tropene der det er et stort biologisk mangfold og mye tradisjonell kunnskap knyttet til medisinske effekter av planter. Ved siden av bioprospektører selv, har naturvernorganisasjoner spilt en viktig rolle i etableringen av denne diskursen. Naturvernerne har argumentert for at deler av fortjenestene bør brukes til å finansiere naturvern, og at andre deler bør brukes til å betale bioprospektørenes lokale samarbeidspartnere. Dermed kan folk i områder med mye biomangfold se at dette mangfoldet skaper inntekter ved at det bevares. På den andre siden har solidaritetsorganisasjoner spilt en sentral rolle i etableringen av en genrøveridiskurs der bioprospektering framstilles som en utbytting som utøves av de involverte industriselskapene og deres land i Nord. Fattigfolk i Sør er i denne diskursen ofre som lures til å gi fra seg verdifulle naturressurser og kunnskap tilknyttet disse uten å få annet enn småpenger i betaling. Vinn-vinn-diskursen har et institusjonelt fokus på etablering av lovgivning i u-land i tråd med Biokonvensjonen som sikrer u-landsinteressenes gevinster. Tilsvarende har genrøveridiskursen et institusjonelt fokus på patentering som en mekanisme for utbytting. (Svarstad 2000, 2003, 2004).

En spesielt besnærende egenskap som jeg fant ved disse diskursene, er måtene det i hver av dem fortelles om en rekke enkelttilfeller (case) av biopro-

spektering. I hver diskurs er det med andre ord tilknyttet noen narrativer. Disse narrativene eksemplifiserer diskursens meningsinnhold. De styrker og underbygger synspunkter som ellers presenteres i diskursen. Samtidig tilbyr hver av disse diskursene en fortolkningsmåte som kan utnyttes av dem som vil fortelle om enkelttilfeller. Dette fenomenet med koblinger mellom diskurser og narrativer kan kalles for *diskursiv narrativitet*.

Under andre temaer om bruk og vern av naturressurser har jeg funnet to knipper av diskurser som ligner henholdsvis genrøveridiskursen og vinn-vinn-diskursen om bioprospektering. På et tidspunkt bød det seg en anledning til å samarbeide med tre andre forskere med solide kunnskaper på andre temaer angående bruk og vern av naturressurser, og vi gjorde hvert av disse temaområdene til gjenstand for den samme type undersøkelse av hvilke diskurser som ble produsert, med andre ord det vi med Fairclough (1995) kan kalle *diskursordenen*. Dette dreier seg om de internasjonale debattene om avskoging, forøkning og klimaendringer (Adger et al. 2001).³ Her fant vi at det i likhet med bioprospekteringsdiskursene på de tre nye områdene foregikk en betydningsfull produksjon av vinn-vinn-diskurser (globale miljøforvaltningsdiskurser) så vel som tradisjonalistiske diskurser (populistdiskurser). Dessuten fantes det ulike grader av tilløp til det som i tråd med Dryzek (1997) kan kalles en promotheusdiskurs (den gang kalte vi dem fornektelsesdiskurser), der ulike påstander om miljøproblemer ble avvist.⁴

De siste årene har jeg jobbet en del med spørsmål angående verneområder. Dette er områder som er avsatt til naturvern, og noen ganger dreier det seg om sterke restriksjoner på menneskelig bruk av arealene og naturressursene, mens det andre ganger er svakere former for vern. Jeg jobber med denne problematikken i forhold til noen casestudier i Norge og noen i Tanzania og Uganda (Daugstad et al. 2006, Svarstad et al. 2003, Svarstad 2006). I alle disse landene – som stort sett ellers i verden – har vernearealene økt mye de siste årtiene. I Norge øker ulike typer verneområder (etter Naturvernloven) fra 6 prosent i 1992 til nesten 15 prosent i 2010, mens i Tanzania anslås tilsvarende verneområder å utgjøre mellom 40 og 50 prosent av de totale arealene. Det er ingen tvil om at forskjeller mellom Norge og afrikanske land som disse, på mange måter er enorme. Når det gjelder spørsmål om verneområder er det likevel mange påfallende likheter. Denne typen spørsmål blir nemlig rammet inn på ganske like måter. I begge tilfeller spiller globale diskurser en viktig rolle. *Kulturell globalisering* er et stikkord for å forstå årsaker til denne likheten, og de globale diskursene domineres av mektige aktører som selv har globale ambisjoner for sine virksomheter.

På feltarbeid ved verdenskongressen for naturvern i Barcelona i oktober 2008 ble det klart hvordan vinn-vinn-diskursen om lokalbasert naturvern inntok en hegemonisk rolle.⁵ I denne diskursen er den primære målsettingen å verne natur, gjerne betraktet som biologisk mangfold. Samtidig er det et stort fokus på mennesker i lokalsamfunn og deres interesser presenteres som sammenfallende med naturverninteressene. I generelle vendinger så vel som i diskursive narrativer beskrives nemlig en praksis der det er en økonomisk gevinstfordeling (*benefit sharing*) som lokalbefolkningen tar del i. Inntektene kommer i stor grad fra turisme. Videre inngår lokalbefolkningen i ulike former for det som kalles for deltakelse (*participation*), selv om det gjerne er uklart hva denne deltakelsen egentlig består i og om det dreier seg om reelle former for innflytelse. Noen ganger fortelles det om eksempler på vinn-vinn-situasjoner i dag, men ofte dreier fortellingene seg om at det er slik det kommer til å bli i framtiden.

Vinn-vinn-diskursen om verneområder ser ut til å utvikle seg ved å ese ut over slik at nye aktuelle temaer blir absorberte og omformet. Etablering av verneområder blir dermed løsningen også på de nye utfordringene. Det var slik denne diskursen i første omgang vokste ut av en preserveringsdiskurs for verneområder, og i Barcelona var det tydelig hvordan klimautfordringene i dag danner utgangspunktet for en utvidelse. Vern av skog binder karbondioksid og derfor skal nye økonomiske midler gis til både vernemyndigheter og lokale innbyggere (se Sletten 2009).

Ved siden av nevnte vinn-vinn-diskurs, finnes det også en viktig tradisjonalistdiskurs om verneområder. Lokalbefolkningers interesser utgjør her det primære fokuset. Det uttrykkes sterk motstand mot eksterne intervensjoner i form av pålegg om vern. Lokalsamfunn framstilles gjerne som dem som er best i stand til å besørge en bærekraftig forvaltning av naturressursene, dersom de ikke forhindres i dette av eksterne krefter.

Vinn-vinn-diskursen om verneområder er i dag uten tvil den mektigste betraktningsmåten på internasjonalt nivå så vel som i så forskjellige land som Norge på den ene siden og Tanzania og Uganda på den andre. Samtidig uttrykkes ofte motstand fra lokale krefter så vel som fra støttespillere så som urbefolkningsaktivister, og disse framstiller enkeltsakene i form av tradisjonalistiske narrativer.

Til slutt i denne empiriske delen vil jeg fortelle om øykommunen Vega på Helgelandskysten og hvordan det der fortelles om egen situasjon. På slutten av 1990-tallet utførte antropologistudenten Jonas Enge et grundig feltarbeid på øya Vega og utværene omkring (Enge 2000). Hovedoppgaven kan leses

som en dokumentasjon av hvordan en tradisjonalistisk fortellingsmåte sto helt sentralt. Planer fra *myndigheten* sør i landet om arealvern i en kystvernplan ville for vegaværingene innebære omfattende restriksjoner av deres utnytting av naturressursene. Mange betraktet disse restriksjonene som meningsløse. Disse planene kom i en periode som var preget av fraflytting parallelt med store utfordringer og rasjonaliseringskrav både for landbruk og fiske.

Første feltarbeid for et nytt forskningsprosjekt på Vega (Svarstad 2007) ble gjennomført i 2008, og dette viser at store endringer har skjedd i den måten mange forteller om Vega og sine liv der.⁶ I mange av disse intervjuene finner vi en fortellingsmåte som er skodd over en klar vinn-vinn-lest. Det uttrykkes mye stolthet om eget lokalsamfunn, og det er store forhåpninger for hva framtiden vil bringe for kommunen. Kystvernplanen ble det ikke noe av, men flere nye verneområder er opprettet, og i 2004 ble deler av Vega kommune utpekt som verdensarvområde av FN. Man kunne forestille seg en motstand mot dette ut fra en tradisjonalistisk fortolkning. I stedet råder det en optimisme blant mange vegaværingene om mulighetene for stabilisering av befolkningstall og nye næringsmuligheter, og dette er i stor grad knyttet opp mot verneetableringene. Optimismen for Vega går hånd i hånd med et ønske og håp mange har om at det lar seg gjøre for unge vegaværingene å flytte tilbake etter noen år "ute" og finne et inntektsgrunnlag. Det er noen sider ved den generelle situasjonen i Vega som har likhetstegn med TV-såpeserien *Himmelblå* som er innspilt i kommunen. I likhet med Marit og Kim i TV-serien er det i dag flere som satser på reiselivsaktiviteter i Vega og håper at turistene i stadig større grad skal oppdage øyriket.

Hva har skjedd med Vega? Jeg tror en kombinasjon av to former for dyktighet fra lokalt hold her har bidratt til den observerte overgangen. For det første dreier det seg om en narrativ dyktighet ved at det er etablert en forståelse av muligheten for å kombinere bruk og vern av arealer og naturressurser på en måte som godtas og skaper entusiasme både fra lokale brukerperspektiver og eksterne verneperspektiver. Kjernen i verdensarvstatusen fokuserer nettopp på bruksaspekter ved en tradisjonell ærfuglvokting der folk bygger hus til ærfuglene og passer på dem mens de hekker, for deretter å sanke fuglenes dyrbare dun. For det andre har lokale krefter vært mer førende enn det som ellers er vanlig i verneprosesser. Tradisjonalistdiskursen produseres i distriktene som en reaksjon på det som oppleves som tvangsmessige føringer utenfra. De siste årene har mange vegaværingene i stedet følt at de har hatt reelle muligheter til å påvirke sin utvikling på en positiv måte.

I denne delen har jeg vist noen empiriske forskningserfaringer med hvordan narrativitet opptrer i tilknytning til ledende diskurser angående bruk og bevaring av naturressurser. Dermed er grunnlaget og bakteppet for problemstillingen presentert, slik at vi nå kan gå over til hver av de fem elementene som til sammen utgjør mitt svar på problemstillingen. Ved siden av de empiriske erfaringene, er denne analysen basert på en ny fordypning i teori om narrativitet. De fem elementene er derfor et resultat av en litteraturgjennomgang der jeg har vurdert det jeg har lest opp mot egne erfaringer med narrativitet slik jeg har observert det gjennom nevnte forskningsprosjekter.

1) Begrepsfestinger i skjæringspunktet mellom diskursivitet og narrativitet
Element nummer 1 innebærer å rette et fokus mot aspekter ved narrativitet som også har å gjøre med fenomenet diskursivitet. Både "diskurs" og "narrativ" benyttes ofte i fagtekster for tiden, men det er ikke alltid klart for leserne, og trolig heller ikke for alle forfatterne, hva som legges i disse termene. Av og til ser man også at de to ordene brukes som synonymer. I et sosiologisk perspektiv er det nyttig å gå nærmere inn i denne materien, og da trengs det mer presise begreper.

En grovsortering kan foretas mellom lingvistiske og sosiologiske (og andre samfunnsvitenskapelige) diskursperspektiver (Johansson 2005), eller som en tredeling som også omfatter en dagligdags anvendelse av diskurs når det handler om prat eller diskusjon (Svarstad 2002a). Lingvistiske diskursperspektiver fokuserer i stor grad på anvendelsen av selve språket. En lærebok for lingvistisk diskursanalyse gir for eksempel følgende diskursdefinisjon: "a stretch of language that may be longer than one sentence. Thus, text and discourse analysis is about how sentences combine to form texts" (Salkie 1995:IX).

Samfunnsvitenskapelige (herunder sosiologiske) diskursperspektiver er opptatt av forekomsten av betraktningsmåter angående bestemte temaer som i bestemte sosiale sammenhenger legger føringer på hva som kan uttrykkes med tyngde og betraktes som riktig og sant. Michel Foucault har lagt et viktig grunnlag for etableringen av samfunnsvitenskapelige diskursanalyser. Gjennom historiske studier av temaer så som behandlingen av galskap, og om straff og fengselsvesen, viser Foucault (1979, 1988) hvordan praksisene i ulike perioder har vært knyttet opp mot diskurser som har angitt hva som var meningsfullt, sant og aksepterte former for utsagn og handlinger. Jørgensen og Phillips presenterer et overordnet diskursbegrep av en samfunnsvitenskapelig

type når de definerer diskurs som ”en bestemt måte at tale om og forstå verden (eller et udsnit av verden) på” (Jørgensen og Phillips 1999:9). Dryzek har en lignende definisjon der han også påpeker det sosiale når han definerer en diskurs som en måte å oppfatte verden på som er delt av flere mennesker (Dryzek 1997). Det er en slik forståelse av diskurs som benyttes i dette essayet.

Narrativitet handler som nevnt innledningsvis om organisering av kunnskap og betraktninger i en fortellingsform. Hva består egentlig et narrativ av? Narrativforskeren Lars-Christer Hydén gir følgende definisjon (han bruker det svenske ordet *berättelse*):

Centralt för en berättelse är *händelser*, som sker i ett visst *sammanhang*, är *orsakade* eller *förorsakade* av något (kanske av huvudpersonen i berättelsen) och *upplevda* av någon (exempelvis berättaren – men inte nödvändigtvis) och som *framställs* av någon (Hydén, L.-C. 1997:20).

Denne definisjonen rommer flere viktige ting. Den fokuserer på begge dimensjonene som jeg anser som mest grunnleggende når det gjelder narrativers innhold, nemlig aktører og hendelsesforløp. Videre peker definisjonen også på at narrativer produseres av *noen*. Samtidig er det noen strukturelle dimensjoner ved narrativproduksjonen som i denne definisjonen ikke kommer fram. Alle disse aspektene skal jeg gå nærmere inn på i essayets påfølgende deler.

En annen svensk narrativforsker, sosiologen Anna Johansson, får fram narrativitetens sosiale betydning ved karakteristikkene så som ”kulturell grunnform” (Johansson 2005:16), en ”grundläggande kunnskapsform” (Op.cit.:34), og en ”språklig kommunikasjon som vi lær oss som barn og som vi sedan använder genom hela livet” (Op.cit.:16).

De to begrepene som her er presentert for henholdsvis ”diskurs” og ”narrativ” har noen viktige felles trekk. Min erfaring er for det første at hver av dem utgjør betydningsfulle sosiale fenomener ved at de skaper rammer for tolkninger av små og store spørsmål i hverdag og samfunnsliv. Dryzek (1997:8) argumenterer for eksempel for at diskurser gjør det mulig å fortolke biter av informasjon, og at de muliggjør problemløsning. Johansson (2005:17) skriver at fortellingen (*berättelsen*) gir struktur, sammenheng og mening til våre erfaringer, og således gjør omverden og oss selv begripelige.

En annen ting som er felles for begrepene diskurs og narrativ er at det i begge tilfelle dreier seg om påstander om hvordan virkeligheten ser ut, og at disse påstandene kan være framsatt av hvem som helst. ”Teori” danner her en kontrast. Teorier er også påstander om virkeligheten, men teorier som skal

ha noe legitimitet kan kun framsettes av vitenskapelige autoriteter. Selvsagt kan hvem som helst likevel reprodusere teorier, men de må ha et legitimt opphav basert på regler i den vitenskapelige verden. Et viktig aspekt her, er at diskurser og de narrative jeg kaller diskursive ofte får stor betydning for hvilke små og store handlinger som utføres. Dette har jeg observert for eksempel angående bioprospektering og verneområder. Samfunnsviteres teorier har derimot ofte begrensede konsekvenser på disse områdene. I stedet er det helt andre aktører som her utøver makt og innflytelse, noe de delvis gjør via sine bidrag til produksjonen av diskurser og diskursive narrativer. Disse aktørene finner vi blant naturforskere, industriselskap, ikke-statlige organisasjoner og statlige naturforvaltere. Dette er en grunn til at jeg synes det er viktig for sosiologer og andre samfunnsvitere som fokuserer på et temaområde å ikke se seg blinde på samfunnsvitenskapelige teorier men også supplere med solide kunnskaper om hvilke ledende diskurser og diskursive narrativer som produseres.

Selv om det altså finnes likhetstrekk synes jeg det er viktig å operere med en mer finkornet begrepsfesting som synliggjør forskjellige dimensjoner vedrørende diskursivitet og narrativitet, og her kommer ikke minst begrepet om diskursiv narrativitet inn. I dette begrepet ligger det en påstand om eksistensen av et sosialt fenomen av betydning der narrativer produseres innenfor diskurser. Slik jeg for eksempel observerte det angående bioprospektering, produseres det altså narrativer med konkrete presentasjoner av enkelttilfeller av denne virksomheten. Vinn-vinn-narrativene hadde et innhold i samsvar med hovedinnholdet i vinn-vinn-diskursen, mens genrøverinarrativene fortalte om slike tilfeller på en måte som reproduserte hovedinnholdet i genrøveridiskursen.

Man kan tenke seg muligheten av at narrativer kan konstrueres på mange ulike måter innen samme diskurs. I nevnte tilfelle om bioprospektering fant jeg imidlertid store likheter i strukturene for narrative i hver av de to diskursene. Jeg fant med andre ord det jeg kalte for et *metanarrativ* i hver av diskursene.

Diskursiv narrativitet er ikke et fenomen som kun finnes innenfor temaområdet om naturressurser. Holstein og Gubrium (2000) forteller om studier Norman Denzin (bl.a. 1987) har gjennomført som fokuserer på fortellinger til deltakere i Anonyme Alkoholikere. Her er det møter der deltakerne én etter én reiser seg opp og forteller om seg selv. Disse fortellingene er imidlertid ikke helt vilkårlige, men følger i stor grad et mønster som er spesifisert av organisa-

sjonen. Anonyme Alkoholikere har en forståelse av tolv trinn som alkoholikere går gjennom. Dette er et slags formular for restitusjon, samtidig som at alkoholikeren aldri må tro at han/hun er fullstendig restituert. Her kan man si at det handler om produksjon av diskursive narrativer i samsvar med Anonyme Alkoholikers diskurs. Videre kan de tolv trinnene betraktes som et eksplisitt uttrykt metanarrativ, eller "narrative kart" som Pollner og Stein (1996) kaller det ifølge Holstein og Gubrium (2000).

Elliott er også inne på noe av det samme som diskursiv narrativitet når hun omhandler en ikke-litterær utvidelse av bruksområdet til sjangerbegrepet: "Genres can also be understood as representing some of the cultural resources that are available to individuals as they try to make sense of their lives" (Elliott 2005:48).

Jeg synes det er viktig å presisere at fokuset på diskursiv narrativitet lett kan medføre en deterministisk betraktning av at denne formen for narrativer alltid produseres innenfor svært snevre rammer innenfor en diskurs. For å unngå dette, tror jeg for det første at det er viktig å kunne utføre gode empiriske studier der man ikke bare ser etter mønstre, men også forsøker å fange opp mangfold og avvik. For det andre er det nødvendig å fokusere på hvordan produksjon av narrativer faktisk er noe som foretas av mennesker, og der en bestemt diskurs og etablerte metanarrativ(er) er noe de kan anvende i større eller mindre grad, men at det også finnes mange andre muligheter for narrative handlinger.⁷ Jeg synes Vega er et godt eksempel på mulighetene for lokal kreativitet i fortellingsmåte og handlinger, noe som gir en nøkkel til å forstå hvorfor det på mange måter går bedre i Vega enn i de fleste andre små utkantkommuner i Norge.

Noen vil kanskje spørre om hvordan narrativer som *ikke* er diskursive kan se ut, og om det i det hele tatt finnes noen slike.⁸ Svaret er at alle slags narrativer inneholder handlingsforløp og aktører, og de produseres av aktører. Videre foreligger det en strukturell dimensjon for produksjonen av alle slags narrativer, mens for alle diskursive narrativer er det i tillegg noen klare fellestrekk i måter narrativene er koblet opp til diskurser og presenterer konkrete tilfeller av disse diskursene. De aller fleste narrativer kan sikkert fortolkes til å relatere seg til spesielle diskurser, og ofte til flere diskurser på en gang, selv om altså bare noen av narrativene kan betraktes som diskursive narrativer i den forstand at de utgjør entydige eksempler på en diskurs.

I begrepsfestinger om diskursivitet og narrativitet er det vanskelig å ikke ta en tur innom Lyotard (1997). Hans begrep om "store narrativer" eller "metanarrativer" (*metarécits* på fransk) handler om noe som er større enn dette

essayets begrep om diskursive narrativer, og det er også mer omfattende enn de diskursene som her har vært presentert. Selv om Lyotard er lite konkret, ser det ut som at han med store narrativer har de virkelig store ideologiene i tankene, så som kristendom, kommunisme og kapitalisme. Ifølge Lyotard skal vi være på vei inn i en postmoderne tilstand der slike "store narrativer" er på vei ut. I stedet vil "små narrativer" mer og mer ta over. Slike små narrativer forhandles fram lokalt.

Jeg synes det er vanskelig å se at vi er inne i en slik utvikling. De diskursene som jeg har studert innen temaet naturforvaltning, kan i stor grad knyttes opp mot større ideologiske tenkemåter og med en vid utbredelse som et ledd i dagens kulturelle globalisering. Disse tenkemåtene handler om neoliberalisme og globale aktørers partnerskap på den ene siden og om motstand mot dette på den andre siden. Når det gjelder Lyotards påstand om utbredelsen av betydningen av "små narrativer" er dette noe som står i kontrast til observasjoner av at diskursive narrativer spiller en viktig rolle. Disse narrative produseres ofte om lokale forhold, men de er altså strukturerte med utgangspunkt i diskurser og overordnede tenkemåter med global utbredelse. Men hva med Vega? Til tross for nevnte kreativitet i fortellingsmåte er det likevel lett å få øye på hvordan mere utbredte diskurser er til stede og danner et ressursgrunnlag for de fortellingene som fortelles.

For å oppsummere, er det første elementet som jeg synes bør ha plass i narrativitetens sosiologi, at narrativitet må forstås i relasjon til diskursivitet. Knyttet til dette, foreslår jeg at utbredelsen og egenskaper ved fenomenet diskursiv narrativitet undersøkes nærmere innenfor ulike temaområder.

2) Aktører og strukturer i produksjonen av diskursive narrativer

Den sosiologiske barnelærdommen om aktører og strukturer gjelder også på dette området. De påvirker hverandre, og en interesse for diskursivitet og narrativitet innebærer ikke nødvendigvis en strukturell determinisme. Det er ikke minst viktig å klargjøre hvilke aktørgrupper som på ulike måter bidrar vesentlig i produksjonen av diskursive narrativer i ledende diskurser. Det dreier seg om å avdekke hvem som er innehavere av en form for makt som gjerne ellers overses.

Samtidig innebærer begrepet diskursiv narrativitet en erkjennelse av strukturelle dimensjoner bak fortellinger som det ellers er lett å overse. Dette er med andre ord fortellinger som ikke ene og alene er laget av den enkelte aktør, men der aktørene i en relativt stor grad benytter seg av diskursive betraktningsmåter som grunnlag for fortellingene.

Det klassiske begrepsparet aktører – strukturer er altså viktig for produksjonen av diskursive narrativer. I det følgende vil jeg skille mellom tre typer aktører som er involvert.

For det første er dette den eller de som bidrar i større eller mindre grad til direkte produksjon, reproduksjon og modifisering av narrativet. For det andre har vi publikum og dem vi kan kalle medprodusenter. Narrativlitteraturen fokuserer på begge disse aspektene. Når det gjelder "publikum" er det kanskje ikke overraskende at forskere særlig er opptatt av forskernes påvirkninger på hva de direkte produsentene forteller (f.eks. Mishler 1997, Elliott 2005, Van Maanen 1988). Dette er en del av den generelle tematikken innen kvalitativ forskning om forskerpåvirkninger. "Medprodusenter" er ulike profesjonelle aktører som er til stede i narrativproduksjonen og spiller en aktiv og bevisst rolle. Den tredje typen aktører er ikke (nødvendigvis) konkret til stede, men har medvirket indirekte ved å være aktiv bidragsyter til den diskursen som skaper et grunnlag når det dreier seg om et diskursivt narrativ. Her har det med andre ord blitt etablert forutsetninger og mønstre som skaper muligheter for framstilling av det konkrete narrativet.

Jeg vil gi et eksempel på hvordan fortelleres fortolkning av forskere som publikum kan ha vesentlig betydning for hva fortelleren velger å fortelle. Noen av mine kollegaer var i 2008 på feltarbeid ved et foreslått verneområde i Tanzania. Der traff de en gruppe framtreddende landsbyboere som umiddelbart begynte å fortelle dem om hvor positive verneplanene var for folk lokalt. Forskerne visste imidlertid på forhånd at disse landsbyboerne for tiden forbereder en rettssak mot landets myndigheter for å unngå at planene om vern skal realiseres, og de ga til kjenne at de var klar over dette. Dette resulterte i en helomvending der nærmest det motsatte narrativet ble framsatt.⁹

Mens det første var et typisk vinn-vinn-narrativ, var det andre et tradisjonalistisk narrativ. I begynnelsen hadde disse landsbyfolkene trodd at forskerne var nært tilknyttet verneaktørene. Presentasjonen av det første narrativet kan derfor betraktes som en strategisk handling ut fra erfaringer og forhåpninger om at positiv innstilling av og til belønnes, mens i motsatt fall kan det være risiko for sanksjoner. Det er nærliggende å tro at det andre narrativet mer eller mindre gjenspeiler deres egne betraktninger siden de tross alt var i ferd med å investere mye ressurser i dette. For disse landsbyboerne gikk forskerne nå over til å være potensielle hjelpere i forhold til en sak med utfordringer angående juss og konflikt og med en mektig motpart.

For aktører som skal fortolke og fortelle om en sak, vil kunnskaper om

ulike fortolkningsmuligheter utgjøre en nyttig ressurs som gir valgmuligheter. Jeg tror at vanlige folk på landsbygda i Afrika ofte er dyktige til å opptre strategisk i forhold til produksjon av narrativer. Dette kan betraktes som en form for "weapons of the weak" (Scott 1985).

Mektige bidragsytere til produksjon av diskurser og tilknyttede narrativer opererer gjerne ut fra fortolkninger av interesser, enten det er egeninteresser eller det dreier seg om det de anser som andre gruppers interesser. Et eksempel angående bioprospektering er medisinselskaper som selv bedriver bioprospektering. Disse har produsert mange diskursive narrativer innen vinn-vinn-diskursen, og de har selvsagt utmerkede kunnskaper om "sine" caser. Gjennom feltarbeid i Tanzania fant jeg imidlertid eksempler på hvordan konflikter var blitt utelatt fra fortellingen og erstattet med en presentasjon av deres harmoniske samarbeid med tradisjonelle healere og andre lokale aktører.

På den andre siden har en rekke genrøverinnarrativer blitt skapt av aktører innen solidaritetsbevegelsen som sikkert har vært ment vel, men som har framstilt begivenheter og strukturelle forhold basert på sviktende kunnskaper. Dette har bidratt til politiske beslutninger med uheldige konsekvenser for de fattigfolkene som det var meningen å støtte (Svarstad 2002b, 2004).

For å summere opp denne delen, synes jeg at et element av narrativitetens sosiologi bør være å fokusere på produksjonen av diskursive narrativer i lys av medvirkende aktører og strukturer.

3) En typologisering av narrativer

Som neste element foreslår jeg en typologisering av narrativer ut fra innholdets aktørnivå og fortellernes posisjoner. *Innholdets aktørnivå* dreier seg om å lage en hovedsortering mellom narrativer om individer og narrativer om kollektiver. *Fortellernes posisjoner* utgjøres på den ene siden av narrativer der fortellerne selv er med i narrativet. På den andre siden er det narrativer som utformes av forskere og andre "profesjonelle fortellere", og der fortellerne ikke selv figurerer i narrativenes handlinger. Profesjonelle fortellere kan foruten samfunnsforskere bestå av historikere, biografiforfattere, journalister og andre. Tabell 1 anskueliggjør denne sorteringen.

		Fortellernes posisjoner:	
		Fortellerne er selv med i narrativenes handlinger	Forskere eller andre "profesjonelle fortellere" utformer narrativet
Innholdets aktørnivå:	Narrativer om individer	Type 1	Type 2
	Narrativer om kollektiver	Type 3	Type 4

Tabell 1. Typologi over narrativer ut fra kombinasjoner av innholdets aktørnivå og fortellernes posisjoner.

Type 1 narrativer rommer individers fortellinger om seg selv. Elliott (2005) kaller dette narrativer av første orden.¹⁰ Narrativer av type 2 handler også om individer, men formidlet på indirekte måter av forskere og andre. Mye av det samfunnsvitenskapelige fokuset de senere år har dreid seg om individers fortellinger, og der det ofte fokuseres på livshistorier og identitet. Det pekes på hvordan menneskers identitet i stor grad formes og omformes ved at de forteller om seg selv, og det vises til at hver konkrete framføring av slike fortellinger skjer innenfor rammer som legger premisser i form av muligheter og begrensninger for hvordan fortellingene ender opp (Czarniawska 2004). En ide som springer ut av dette forskningsfeltet, er at folk har en "*narrativ identitet*" (Elliott 2005). Holstein og Gubrium skriver følgende: "Not only is there a story of the self, but it's been said that the self, itself, is narratively con-

structed" (Holstein og Gubrium 2000:3). Margareta Hydén viser hvordan en narrativ tilnærming har vokst fram i psykologien der individer får terapeutisk hjelp til å dekonstruere og rekonstruere sin livshistorie til en fortelling som vedkommende skal klare å leve bedre med (Hydén, M. 1997).

Type 3 og 4 omfatter narrativer om kollektiver. Type 3 rommer narrativer som produseres av deltakere selv. Et eksempel er at lokale aktører så vel som solidaritetsgrupper for urfolk ofte produserer tradisjonalistiske narrativer om konkrete verneområder. Likeledes produseres det mange vinn-vinn-narrativer om de samme verneområdene av naturvernorganisasjoner og vernemyndigheter som selv er viktige aktører i den enkelte sak.

Type 4 rommer forskeres fortellinger om saker av kollektiv karakter. Når det gjelder virkelig store og lange linjer har historikeren Hyden White kommet med viktige bidrag til forståelse av hva som blir med og hva som ikke blir med når historikere skriver "historien" (White 1973, 1981). På den andre siden av skalaen vil jeg nevne etnografen Van Maanens klassiker *Tales from the field* (1988) der et lignende fokus anlegges på det som feltarbeideren velger å skrive om fra felten, og ikke minst i relasjon til det hun/han kun forteller kollegaer "ved leirbålet".

Typologier forenkler som regel mer komplekse landskap. Ofte kan det være glidende overganger mellom typer, noe som er tilfelle her, både horisontalt og vertikalt i tabellen. Når man betrakter tabellen i forhold til konkrete tilfeller, vil man dessuten se at flere av typene gjerne er relevante på en gang. Forskningsprosjektet på Vega kan for eksempel gi innsikt i samspill mellom folks produksjoner av individuelle og kollektive fortellinger (type 1 og 3). Individers erfaringer påvirker både deres fortellinger om seg selv og om lokalsamfunnet. Kollektive fortolkninger bidrar på sin side til å skape rammer for individers fortolkninger av egne liv. Dette dreier seg i stor grad om samspill mellom produksjon av individuell og kollektiv identitet.

Hvor kan man så plassere diskursive narrativer i forhold til denne typologien? De kan man faktisk finne innslag av i alle de fire typene av narrativer. De diskursive narrativene som jeg har funnet angående bruk og bevaring av naturressurser er stort sett av type 3. Videre er det som nevnt også interessant å studere forhold mellom produksjonen av slike kollektive fortellinger og individers type 1 fortellinger om egne erfaringer i forhold til samme tema. Når individers egne fortellinger i større eller mindre grad er i samsvar med en etablert diskurs, så må de betraktes som diskursive. Denzins forskning på fortellinger av deltakere på møter i Anonyme Alkoholikere gir også ek-

sempler på klare diskursive narrativer på individnivå. Forskere og andre som produserer narrativer om individer eller kollektiver (type 2 og 4) gjør dette på måter som stort sett kan plasseres innenfor akademiske diskurser. Dette er rammer for kunnskapsproduksjon som utgjøres av fagdisipliner og tradisjoner, og det dreier seg om det fenomenet som er velkjent fra Kuhns omhandlinger av vitenskapelige paradigmer (Kuhn 1970 [1962]).

I sin omhandling av narrativforskning skiller Lieblich et al. (1998) mellom holistiske og kategoriske tilnærminger. En holistisk tilnærming innebærer at deler av et narrativ er fortolket i lys av narrativet som en helhet, mens en kategorisk tilnærming går ut på å kategorisere spesielle aspekter i samme eller i flere narrativer. Dette skillet kan betraktes som et mer generelt skille mellom ideografisk og nomotetisk kunnskap. Lieblich et al. påpeker at en holistisk tilnærming gjerne benyttes i analyse av livshistorier (her altså type 1 og 2), og at en kategorisk tilnærming er vanlig når forskeren primært er interessert i et problem eller fenomen som deles av flere (Type 3 og 4). Etter min mening kan det være hensiktsmessig å kombinere en holistisk og kategorisk tilnærming både når det gjelder fokus på individuelle og kollektive fortellinger. Individers narrativer har åpenbart en sosial kontekst som det er vesentlig å forstå. På den andre siden kan kollektive fortellinger utgjøre helheter som har interessante aspekter i seg selv, og ikke minst når de sammenlignes med andre lignende narrativer i sin helhet. Knipper av diskursive narrativer, så som vinn-vinn-framstillinger av naturvern, er eksempel på dette.

4) Hendelsesforløp og aktørgalleri

Dette elementet går nærmere inn på narrativenes innhold. Her argumenterer jeg for at *hendelsesforløp* og *aktørgalleri* utgjør grunnleggende dimensjoner for sosiologer. I narrativlitteraturen legges det stort sett alltid vekt på hendelsesforløp, mens aktørgallerier – med noen viktige unntak – gjerne gis en beskjeden plass eller overses helt.

Fokuset på hendelsesforløp er noe som kan tilbakeføres helt til Aristoteles. Han definerte et narrativ som en fortelling med en begynnelse, middel og slutt (Aristotle 1996). I nyere tid har sosiolingvisten William Labov definert narrativ som to eller flere tidsregulerte setninger som fremstiller ordnede temporære hendelser (Labov 1972). Labov og Waletzky har utviklet en klassisk modell med seks elementer som de mener inngår i narrativer (se presentasjon av dette hos Elliot 2005 og Johansson 2005). Her legges det stor vekt på handlinger, men uten eksplisitt fokus på hvilke aktører som er involverte i utføring av disse

handlingene. Videre har Polkinghorne (1995) også et forløpsfokus når han påpeker hvordan begivenheter i narrativer kobles til hverandre ved at et forutgående valg eller hendelse knyttes til en påfølgende hendelse. Et vesentlig poeng som flere narrativforskere vektlegger, er at narrativer ikke bare inneholder kronologiske rekker av hendelser, men også påstander om kausalitet (se Elliot 2005 og Johansson 2005). Narrativer har ifølge Elliot tre egenskaper som er spesielt interessante for sosiologer: De er kronologiske, meningsfulle, samt sosiale ved at de i hvert tilfelle produseres for et spesielt publikum (Elliot 2005). Elliot legger med andre ord ikke vekt på narrativenes sosiale aspekter i form av innhold av aktører, noe som også går fram av følgende definisjon: "a narrative can be understood to organize a sequence of events into a whole so that the significance of each event can be understood through its relation to that whole. In this way a narrative conveys the meanings of events" (Elliot 2005:3).

Elliot's skille mellom to grunntyper for narrativers forløp er viktig. Et *progressivt* narrativ forteller om framgang, prestasjoner og suksess, mens et *regressivt* narrativ forteller om forringelse eller tilbakegang. Det er lett å registrere at disse typene anvendes i produksjonen av narrativer i tråd med henholdsvis vinn-vinn- og tradisjonalistiske diskurser om naturressurser. Utgangspunktet er at det skjer en begivenhet ved for eksempel utføring av bioprospektering eller etablering av et verneområde. I vinn-vinn-narrativene beskrives dette som noe som gjennomføres på en suksessfull måte enten direkte eller med flotte framtidsutsikter. I de tradisjonalistiske narrativene blir de samme begivenhetene beskrevet som årsaker til forverring av vilkårene for aktørgrupper så som lokalbefolkninger, urfolk og tradisjonelle healere.

I noe litteratur om narrativitet fokuseres det også på ulike narrativtypers aktørgallerier. Dette gjelder særlig den såkalte narratologien i litteraturvitenskapen. Vladimir Propps strukturalistiske analyser av russiske folkeeventyr har her gitt et viktig grunnlag. Propp identifiserer 31 grunnleggende funksjoner i disse eventyrene, og dette er handlinger som knyttes til ulike aktører (Propp 1968, Johansson 2005).

Den såkalte aktantmodellen til Algiridas J. Greimas er også basert på en forståelse om at samme aktør kan utføre flere handlingsfunksjoner. Handlingen drives fram av at subjekter prøver å oppnå noe (et objekt). For at prosjektet skal lykkes, må det finnes sender så vel som mottaker. Videre deltar det hjelpere og motstandere (Greimas 1974, Johansson 2005).

Innenfor nyere sjangerforskning spesifiseres det hvordan ulike aktørtyper skildres innen forskjellige tradisjoner. Dette kan for eksempel dreie seg om

former for helter og skurker som opptrer i henholdsvis skrekkfilmer, science fiction eller klassiske westernfilmer fra Hollywood. Av og til benyttes denne type mønstre også som grunnlag for samfunnsfaglige beskrivelser (Elliott 2005).

Poststrukturalistiske perspektiver kan dessuten bidra med viktig analytisk innsikt for konkrete analyser av narrativers framstilling av aktører. Jacques Derrida påpeker for eksempel hvordan vestlige kunnskapssystemer er basert på binære kategorier som er hierarkiske slik at én av dem rommer makt mens den andre innebærer ekskludering og marginalisering. Relevante eksempler her er mann versus kvinne og hvit versus svart hudfarge (Derrida 1998, Johansson 2005).

Noe av det som har fascinert meg mest ved bekjenskaper med fenomenet diskursive narrativer er nettopp mønstre for hvordan involverte aktører portretteres. I vann-vinn-diskurser på dette området betraktes alle aktørene mer eller mindre som *"helter"*. Dette gjelder ikke minst lokalbefolkninger som innehar ettertraktede kunnskaper om naturen og som samarbeider entusiastisk med de eksterne aktørene som dukker opp. De eksterne aktørene av forskjellige slag er også helter som introduserer positive og vellykkede endringer, og som trekker lokalbefolkningen inn i aktiv deltakelse og sørger for at de får ta del i økonomiske gevinster som endringene medfører. De eksterne aktørene kan omfatte næringsaktører, samt statlige, ikke-statlige, nasjonale og utenlandske naturvernere. Noen av dem kan av og til utskilles som *"gode hjelpere"*.

I tradisjonalistiske narrativer er det to helt andre aktørtyper som dominerer. På den ene siden behandles de eksterne iverksetterne av endringer som *"skurker"* ved at de skaper dårligere kår for lokalbefolkningen, noe som ofte beskrives i sterke ordlag så som plyndring og utbytting. På den andre siden omhandles de lokale aktørene her som *"ofre"* for de uheldige hendelsene.

Med Derrida synes jeg det også er verdt å påpeke at mens vann-vinn-narrativene ignorerer at lokalbefolkninger og eksterne aktører åpenbart inngår i asymmetriske relasjoner, så framhever tradisjonalistiske narrativer disse binære kategoriens hierarki.

5) Diskursive narrativers påstander om virkeligheten

Til slutt vil jeg argumentere for at sosiologer ikke bare bør studere diskursive narrativer men også trekk ved virkeligheten som disse narrativene påstår noe om. Det er narrativenes påstander om virkeligheten som først og fremst bør være interessant for sosiologer. Men for tiden vet ikke sosiologer alltid hva de

skal gjøre med virkeligheten. Vi kan selvsagt sette den i gåseøyne og ellers overlate den til andre. Mange av dem som er opptatte av sosiale konstruksjoner så som narrativer velger å gjøre nettopp det. Den ellers gode boken om narrativforskning til sosiolog Anna Johansson er et eksempel på dette (Johansson 2005). Hun plasserer sitt fokus i et perspektiv som hun kaller sosialkonstruksjonistisk og antiessensialistisk ved at det utfordrer "idéer om att det finns en sann, reell "verkelighet"" (Johansson 2005:26). Med et slikt perspektiv synes det meningsløst å fokusere på det narrative forsøker å si noe om, slik at oppmerksomheten konsentrerer seg om narrative selv. Likeledes er mye diskursanalyse influert av Foucaults betraktning av sannhet som noe som skapes i diskurser, og at forskere ikke skal spørre om noe er sant eller usant, men kun fokusere på den diskursive produksjonen av sannhetseffekter (Jørgensen og Phillips 1999).

Sosialkonstruksjonisme kan deles inn i to posisjoner. *Epistemologisk relativisme* innebærer at man aldri kan vite helt nøyaktig hvordan virkeligheten egentlig er, selv om det anerkjennes en eksistens av materielle og andre aspekter som er uavhengige av menneskenes tenkning. *Ontologisk relativisme* går lengre ved å argumentere at virkeligheten selv er determinert av observatøren (Jones 2002). Jeg synes at den første posisjonen gir et godt utgangspunkt for en mangfoldig kunnskapsproduksjon som sosiologer bør være opptatt av, ikke minst når det gjelder narrativer.

Undersøkelser av narrative påstander kan dreie seg om både sosiologiske undersøkelser og studier som andre fagfolk best kan utføre. Det er spesielt viktig å utføre slike undersøkelser angående diskursive narrativer som har stor politisk tyngde. Diskursive rammer gjør nytte for seg ved å forenkle virkeligheten slik at den framtrer som forståelig og håndterbar. Samtidig kan de få uheldige konsekvenser både ved å overse viktige elementer og ved å inneholde premisser som rett og slett ikke stemmer. Kritiske studier som avdekker slike forhold synes jeg er noe av det viktigste man som sosiolog kan bidra med.

En forutsetning for at slike studier skal bidra med noe vesentlig er selvsagt at man forsøker så godt man kan å gjøre sin egen posisjon og diskursive føringer synlig og til gjenstand for kritiske overveielser. Her synes jeg imidlertid at forskere altfor ofte har en tendens til å kritisere diskursive narrativer med utgangspunkt i motdiskurser og motnarrativer som ikke utsettes for grundige vurderinger. Selv mener jeg for eksempel at Edward Said og andre bidragsytere til det postkolonialistiske perspektivet har gitt viktige bidrag til kritikk av ulike

utslag av eurosentrisme (Said 1978). Tradisjonalistiske diskurser om miljø og samfunn er i samsvar med Suids tenkemåte. Men som vist tidligere i omhandlingen av bioprospektering, er det ikke gitt at diskursive narrativer som produseres på et slikt grunnlag er troverdige og får de ønskede konsekvensene. Sosiologer er kanskje noen av de eneste som burde ha faglige forutsetninger til nettopp å påpeke slike forhold.

Men kan egentlig vi forskere si noe om virkeligheten bak narrative som er bedre enn det som hvem som helst ellers forteller om den? En forankring i en epistemologisk heller enn en ontologisk relativisme gir muligheter for dette. Etter min mening bør vi ikke glemme at vi er i besittelse av noen metodeverktøy og tilnærmingsmåter som gjør at vi kan plassere oss i det som i andre sammenhenger kalles for en privilegert posisjon.

Virkeligheten har flere typer egenskaper som diskursive narrativer påstår noe om og som forskerne bør undersøke. Her vil jeg nevne tre slike som jeg i diskursive narrativer om miljø og samfunn har sett er viktige. Det første dreier seg om *økonomisk-strukturelle forhold* og involverer gjerne globale relasjoner. Her kan man ikke minst dra nytte av en tradisjon av politisk økonomi så vel som utviklingsteori. Et eksempel på en slik type påstand er hvordan patentering påstås å skape konsekvenser i forbindelse med bioprospektering.

For det andre har vi *institusjonaliserte praksiser*. Ta for eksempel måtene naturvern organiseres på i Tanzania og Uganda. Naturvernmyndigheter og naturvernorganisasjoner framstiller dette gjerne i overensstemmelse med vinn-vinn-diskursen om et nært og godt samarbeid mellom dem og lokalbefolkningene, og der de lokale får del av inntektene ikke minst av safariturismen. Dette framsettes både som beskrivelser av dagens situasjon og som idealer framover. Når man begynner å undersøke forholdene litt nærmere, finner man imidlertid at den lokale deltakelsen i liten grad innebærer reell innflytelse, og at inntekter fra turisme gjerne i liten grad kommer lokale fattigfolk til gode. Og selv om nevnte myndigheter og organisasjoner her forteller om forholdene ved anvendelse av vinn-vinn-diskursen, så kan praksisen deres i større grad beskrives som en festningspraksis der vilt og mennesker holdes hver for seg, og der hensyn til menneskene egentlig er lavt prioritert.

For det tredje rommer virkeligheten en *materialitet* som det også gjerne påstås noe om. Når det gjelder naturvern, kan dette dreie seg om hva den biofysiske virkeligheten (det vil si naturen) består av og i hvilken grad ulike former for vern og forvaltning virker eller ikke virker. Innenfor festningsdiskursen legges det for eksempel vekt på at man må skåne naturen så mye som mulig

for de belastninger som menneskers ressursbruk innebærer. Biologiske studier viser imidlertid ofte at ulike arter og økosystemer kan tåle en god del belastninger ved menneskelig bruk uten å ta skade. På Vega har det lenge vært en konflikt mellom bønder og vernemyndigheter i forbindelse med to naturreservater som vernemyndighetene opprettet midlertidig på 1990-tallet og som innebar at bøndene måtte slutte å ha dyr på beite. Mange på Vega forteller om at dette har medført gjengroing og forringelse av naturverdiene, og som et eksempel på at lokalbefolkningen selv er bedre i stand til å skjønne naturen på en god måte enn vernemyndighetene. Denne fortellingen har etter hvert blitt tatt alvorlig og medført endringer av vernepraksisen med gjeninnføring av beiting. Det sier seg trolig selv at sosiologer må få hjelp av andre fagfolk til å undersøke denne typen påstander om konsekvenser i naturen av vernerestriksjoner.

Det femte og siste elementet som jeg synes må med i narrativitetens sosiologi er altså et fokus på trekk ved virkeligheten som narrative påstår noe om. Dette er spesielt viktig for diskursive narrativer som benyttes av mektige aktører. På de temaområdene der jeg selv har studert diskursive narrativer, dreier slike trekk ved virkeligheten seg om økonomisk-strukturelle forhold, institusjonaliserte praksiser og materialitet.

Avslutning

Pippi Langstrømpe fant opp ordet spunk, dro ut og gjorde feltarbeid nesten en hel dag, og fant til slutt en bille som hun konkluderte med at var en spunk. Prosessen som er beskrevet i dette essayet går motsatt vei, ved at veldig mye feltarbeid har resultert i at noe besnærende og navnløst der ute har åpenbart seg som noe som det har vært hensiktsmessig å kalle ett eller annet for å kunne snakke og skrive om det. Dette gjelder først og fremst diskursiv narrativitet.

Videre har et nytt dykk i litteratur om narrativitet medført en del funn som har blitt silt, veid og systematisert med utgangspunkt i de empiriske forskningserfaringene. Resultatet av denne prosessen er presentert i form av de fem elementene for hva jeg foreslår som sentrale elementer i narrativitetens sosiologi.

Noter

- * Jeg vil takke følgende for kommentarer på manusutkastet: Sosiologgruppen i NINA ved Helene Figari, Olve Krange, Ketil Skogen og Anja Sletten, samt Wera Grahn, Stefan Slettedal, Tor A. Benjaminsen, Kari Nyheim Solbrække og to anonyme konsulenter. Ansvar for feil og mangler hviler som vanlig utelukkende på forfatterens skuldrer. Videre vil jeg takke Norges forskningsråd, siden deler av arbeidet med dette essayet er timeført på de to prosjektene PAPIA (program POVPEACE, prosjektnummer 178645) og VEGA 2045 (program MILJØ 2015, prosjektnummer 184119).
1. – *Jeg lurer på hvem det var som fant ut hva ordene skulle bety, sa Tommy tankefullt? – Antakelig en eller annen gammel professor, mente Pippi. – Jammen er folk rare! Bare tenk på alle de ordene de har funnet på!* (Lindgren 2009:7).
 2. Gaare og Sjaastad karakteriserer Pippis meningsjakt som et beundringsverdig stykke språkfilosofi. Dessuten mener de at det også er et forbilledlig eksempel på hypotetisk-deduktiv metode (Gaare og Sjaastad 2004).
 3. Disse forskerne er Neil Adger og Kate Brown ved University of East Anglia og Tor A. Benjaminsen ved Universitetet for miljø og biovitenskap.
 4. Prometheusdiskurser er oppkalt etter den greske guden Prometheus. Han stjal ild fra Zeus og økte dermed menneskenes kapasitet til å manipulere verden for å tilfredsstille egne behov og ønsker. Hvis man anlegger et vidt historisk perspektiv på spørsmål om bruk og vern av naturressurser, blir det klart at prometheusdiskurser har spilt en viktig rolle i den vestlige tenkingen i moderne tid. Det var først fra 1960-tallet at det kom inn en gradvis erkjennelse om miljømessige begrensninger som tok over for en tatt-for-gittethet at menneskeheten så å si kunne gjøre hva som helst med naturgrunnlaget uten fare for alvorlige problemer. Med et historisk perspektiv kan man også se hvordan en fjerde hovedtype, nemlig preserveringsdiskurser, har kommet inn på flere områder som en sterk motsats til prometheusdiskursene. I preserveringsdiskursene er det naturvern som utgjør det eneste anliggendet, slik at menneskers ve og vel ikke er et tema.
 5. Kongressen og dermed feltarbeidet varte en uke. Det ble utført av masterstudent Anja Sletten og undertegnede. Våre opptak av i alt 14 relevante sesjoner utgjør den viktigste typen data som hittil er analysert fra dette feltarbeidet.
 6. 20 lange semi-strukturerter intervjuer ble gjennomført av Olve Krange, masterstudent Karin Sundli, Knut Fageraas og undertegnede. Opptaker ble brukt, og analysen av intervjuene er basert på transkriberinger.
 7. Når det gjelder diskurser, finnes det en større debatt om hvorvidt Foucault opererte med aktørløse diskurser eller ikke. Dette er en type "teologi" som jeg avstår fra å gå inn i, og i stedet nøyer meg med å argumentere for at det ikke nødvendigvis er noe motsetning mellom å se at diskurser kan ha store konsekvenser samtidig som at de er produsert av mennesker.
 8. Andre steder har jeg kalt noen slike konstruksjoner for *stories* (bl.a. Svarstad 2003).
 9. Kilden her er personlig meddelelse fra prof. Tor A. Benjaminsen, Noragric, Universitetet for miljø og biovitenskap.
 10. Elliots annen-ordens narrativer hører inn under typene 2 og 4 i min typologi og dreier seg om forskeres fortellinger.

Litteratur

- Adger, W. N., T.A. Benjaminsen, K. Brown & H. Svarstad (2001) Advancing a political ecology of global environmental discourses. *Development & Change* no. 4, vol. 32:681–715
- Aristotle (1996) *Poetics*. Harmondsworth: Penguin
- Czarniawska, Barbara (2004) *Narratives in Social Science Research*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: SAGE Publications
- Denzin, Norman (1987) *The Alcoholic Self*. Newbury Park: Sage
- Daugstad, K., H. Svarstad and O.I. Vistad (2006) Community-based nature protection. Lessons from Norway. *International Journal of Environmental, Cultural, Economic and Social Sustainability* 2(3)
- Derrida, Jacques (1998) *Of Grammatology*. Baltimore & John Hopkins University Press
- Dryzek, John S. (1997) *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*. Oxford: Oxford University Press
- Elliott, Jane (2005) Using Narrative in Social Research. Qualitative and Quantitative Approaches. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: SAGE Publications
- Enge, Jonas (2000) *Konflikten om kystverneplanen i Vega*. – SUM Dissertations&Theses No. 07/2000. Universitetet i Oslo
- Fairclough, Norman (1995) *Media Discourse*. London: Edward Arnold
- Foucault, M. (1979) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Harmondsworth: Penguin Books
- Foucault, M. (1988) *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*. Vintage
- Gaare, Jørgen og Øystein Sjaastad (2004) *Pippi og Sokrates. Et filosofisk drikkegilde i Villa Villekulla*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Gramsci, Antonio (1975) *Letters from Prison: Antonio Gramsci*. Edited and translated by Lynne Lawner. London: Harper & Row
- Greimas, A.J. (1974) *Strukturel semantik*. København: Borgen
- Holstein, James A. og Jaber F. Gubrium (2000) *The Self We Live By. Narrative Identity in a Postmodern World*. New York, Oxford: Oxford University Press
- Hydén, Lars-Christer (1997) "De otaliga berättelserna". I: Hydén, Lars-Christer og Margareta Hydén (red.): *Att studera berättelser. Samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Stockholm: Liber AB
- Hydén, Margareta (1997) Berättelsen i psykoterapins värld. I: Hydén, Lars-

- Christer og Margareta Hydén (red.): *Att studera berättelser. Samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Stockholm: Liber AB
- Johansson, Anna (2005) *Narrativ teori och metod. Med livsberättelsen i fokus*. Sverige: Studentlitteratur
- Jones, S. (2002) Social constructionism and the environment: through the quagmire. *Global Environmental Change*, 247–251
- Jørgensen, Marianne Winther og Louise Phillips (1999) *Diskursanalyse som teori og metode*. Frederiksberg C: Roskilde Universitetsforlag/Samfundslitteratur
- Kuhn, T.S. (1970 [1962]) *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press
- Labov, William (1972) *Language in the Inner City. Studies in the Black English Vernacular*. Oxford: Blackwell
- Lieblich, Amia, Rivka Tuval-Mashiach, Tamar Zilber (1998) *Narrative Research. Reading, Analysis, and Interpretation*. (Applied Social Research Methods Series, Volume 47) Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications, Inc.
- Lindgren, Astrid (2009) *Pippi finner en spunk*. (Oversatt av Hans Braarvig). Oslo: Cappelen Damm
- Lyotard, Jean-François (1997) *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Mishler, Elliot G. (1997) Modeller för berättelseanalys. I: Hydén, Lars-Christer og Margareta Hydén (red.): *Att studera berättelser. Samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Stockholm: Liber AB
- Polkinghorne, Donald E. (1995) Narrative configuration in qualitative analysis. I: J.A. Hatch & R. Wisniewski (red.): *Life History and Narrative*. London: Falmer Press
- Pollner, Melvin og Jill Stein (1996) Narrative Mapping of Social Worlds: The Voice of Experience in Alcoholics Anonymous. *Symbolic Interaction* 19:203–24
- Propp, V. (1968) *Morphology of the folktale*. Austin, Texas: Indiana University Research Center in Anthropology, Folklore, and Linguistics
- Said, Edward. (1978) *Orientalism*. New York: Pantheon Books
- Salkie, Raphael (1995) *Text and discourse analysis*. London and New York: Routledge
- Scott, James C. (1985) *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. Connecticut: Yale University Press
- Sletten, Anja. (2009) Verneområder og fattigdom i Afrika: En diskursanalyse

- av innlegg ved en verdenskongress. *Masteroppgave*. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo
- Svarstad, H. (2000) 'Reciprocity, biopiracy, heroes, villains and victims'. I: Svarstad, H. and S.S. Dhillon (red.): *Responding to Bioprospecting. From Biodiversity in the South to Medicines in the North*. Oslo: Spartacus
- Svarstad, H. (2002a) Samfunnsvitenskapelige diskursanalyser. *Sosiologi i dag* 32(4)
- Svarstad, H. (2002b) Analysing Conservation – Environment Discourses: The story of a biopiracy narrative. *Forum for Development Studies*, Vol. 29, No. 1
- Svarstad, H. (2003) *Bioprospecting: Global Discourses and Local Perceptions – Shaman Pharmaceuticals in Tanzania*. SUM Dissertation and Thesis 6/03. Centre for Development and the Environment, University of Oslo
- Svarstad, H. (2004) A global political ecology of bioprospecting. In: Paulson, S. & L. Gezon (red.): *Political Ecology Across Spaces, Scales and Social Groups*. Rutgers University Press
- Svarstad, Hanne (red.) (2006) *Protected Areas and Poverty in Africa (PAPIA)*. Prosjektbeskrivelse, innvilget prosjekt av Norges forskningsråd. Norsk institutt for naturforskning (NINA), Noragric ved Universitetet for miljø- og biovitenskap, Makerere University, University of Dar es Salaam, Sokoine University of Agriculture
- Svarstad, Hanne (red.) (2007) *VEGA 2045: World heritage and local knowledge – integrated modelling and scenario building for nature and cultural heritage management*. Prosjektbeskrivelse, innvilget prosjekt av Norges forskningsråd. Norsk institutt for naturforskning (NINA), Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), Norsk institutt for vannforskning (NIVA)
- Svarstad, H., K. Daugstad & O.I. Vistad (2003) Hvem vil være enige og tro på Dovrefjell? En case om framveksten av lokal forvaltning av verneområder. *Tidsskriftet Utmark* 2/03
- United Nations (1992) *Convention on Biological Diversity*. Nairobi: United Nations Environmental Programme
- Van Maanen, J. (1988) *Tales of the Field: On Writing Ethnography*. Chicago and London: The University of Chicago Press
- White, Hyden (1973) *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: John Hopkins University Press
- White, Hyden (1981) The Value of Narrativity in Representation of Reality. I: Mitchell, W.J. Thomas (Ed.): *On Narrative*. Chicago: Chicago University Press

Sammendrag

Essayet foreslår å vektlegge fem elementer i narrativitetens sosiologi. Grunnlaget for dette forslaget består i egne forskningserfaringer der jeg har funnet at narrativitet utgjør en viktig dimensjon. Dette er forskning om konflikter rundt bruk og bevaring av naturressurser. Sosiologer og andre samfunnsvitere har de siste årene vist en stadig større interesse for at narrativitet innen mange ulike temaområder spiller en viktig rolle for fortolkninger, identitet, kommunikasjon og handlinger. I arbeidet med essayet foretok jeg en nylesning av ulike begrepsfestinger og øvrige teori om narrativitet, og jeg vurderte dette i lys av nevnte erfaringer. Resultatet er et forslag til klargjøring av sosiologisk interessante aspekter ved narrativitet. Forslaget består av følgende elementer: 1) Narrativitet bør begrepsfestes i relasjon til diskursivitet, og utbredelsen av fenomenet "diskursiv narrativitet" burde undersøkes. 2) Diskursive narrativer produseres i et klassisk samspill mellom aktører og strukturer, og sosiologer bør ikke overse noen av disse perspektivene. 3) Narrativproduksjonen kan typologiseres ut fra kombinasjonen av innholdets aktørnivå og fortellernes posisjoner. 4) Jeg anser hendelsesforløp og aktörgalleri for å utgjøre de mest grunnleggende dimensjonene i narrativenes innhold, og begge bør med i sosiologiske narrativanalyser. 5) Sosiologer bør ikke bare fokusere på mektige aktørers diskursive narrativer men også på trekk ved virkeligheten som disse narrativene påstår noe om.